

VOORWOORD

Het mag op het eerste zicht vreemd lijken een themanummer samen te stellen waarin de begrippen ‘fictie’ en ‘getuigenis’ met elkaar verbonden worden. Beide begrippen lijken elkaar immers net uit te sluiten. Wanneer iemand getuigenis van iets aflegt, veronderstellen we dat deze persoon ons de waarheid zal vertellen. Zeker in een juridische context, waar de getuige onder ede staat, lijkt elke vorm van fictie geweerd te moeten worden uit de getuigenis. Tegelijkertijd lijken we ook niet tot een beter begrip te komen van wat fictie (en dan in het bijzonder literaire fictie) is wanneer we naar het begrip getuigenis verwijzen. Is (literaire) fictie immers niet net fundamenteel anders dan een waarheidsgetrouwe getuigenis, aangezien het begrip fictie impliceert dat het een verzonnen verhaal betreft?

Ondanks deze ogenschijnlijke problemen, leggen meerdere hedendaagse filosofen een verband tussen fictie en getuigenis. Filosofen als Derrida, Ricoeur, Lyotard en Agamben wijzen erop dat fictie en getuigenis elkaar niet noodzakelijk uitsluiten, maar dat het verbinden van beide concepten net een interessante en verfrissende manier biedt om tot een beter begrip van literatuur te komen. Zo biedt het begrip getuigenis bijvoorbeeld een alternatief voor het begrip ‘mimesis’ dat het denken over literatuur lange tijd bepaald heeft, maar dat (zeker vanaf het modernisme) gaandeweg ontoereikend is gebleken om bepaalde evoluties in de literatuurgeschiedenis te duiden. De Britse literatuurwetenschapper Ian Watt wijst er in zijn invloedrijke werk *The Rise of the Novel* bijvoorbeeld op dat de opkomst van de realistische roman in de 18^e eeuw samengaat met een breuk met de literaire conventies waarbij de resulterende schrijfstijl omschreven kan worden als “het lezen van het bewijs in een rechtbank.”¹

Halverwege de twintigste eeuw ontstaat er bovendien een nieuwe vorm van literatuur die expliciet de getuigenis als uitgangspunt neemt. In de nasleep van de gruwelen van de holocaust gaan overlevenden van de vernietigingskampen, zoals bijvoorbeeld de Italiaanse schrijver Primo Levi, hun ervaringen te boek stellen om te getuigen van wat zij en degenen die het niet overleefden hebben meegemaakt. Deze ‘getuigenisliteratuur’ lijkt enerzijds te suggereren dat de literatuur de plaats bij uitstek is om van bepaalde ervaringen getuigenis af te leggen. Anderzijds maakt een dergelijk literair genre het ook problematisch om literatuur in het algemeen als getuigenis op te vatten. Hoe immers dan nog het onderscheid maken tussen de literaire, maar reële getuigenis van de overlevende en een fictioneel verhaal?

Vertrekkend van de vraag wat het ons precies oplevert wanneer we literatuur begrijpen als een (fictionele) getuigenis, gaan de vier bijdragen in dit nummer in dialoog met de voorgenoemde filosofen en elkaar. Kan literatuur begrepen worden als getuigenis? Door wie en waarvan wordt er dan precies getuigenis afgelegd? Welke mogelijkheden biedt een getuigenisopvatting van literaire fictie en op welke grenzen botst een dergelijke opvatting?

In de eerste bijdrage werkt Gert-Jan van der Heiden de gedachte uit dat we literatuur kunnen begrijpen als een vorm van spreken namens de ander. Op basis van Derrida's reflectie over de relatie tussen fictie en getuigenis en Agambens begrip 'pseudogetuige' exploreert van der Heiden het getuigen namens de ander via Erwin Mortiers roman *Godenslaap*. Deze roman laat daarbij zien hoe de ander, die zelf niet in staat is getuigenis af te leggen, toch een plaats kan krijgen, toch een stem kan krijgen, wanneer iemand in diens naam getuigt.

Vertrekkend van het denken van Lyotard, betoogt Frans van Peperstraten in de tweede bijdrage echter dat literatuur misschien eerder begrepen kan worden als iets dat de 'onmogelijkheid' om getuigenis af te leggen van het Andere laat zien. Centraal in deze uiteenzetting staat de notie van het 'geschil' dat zich bij het getuigen kan voordoen, bijvoorbeeld wanneer iemand niet in staat is zijn ervaringen onder woorden te brengen of te getuigen binnen een bepaald 'genre'. Dit geschil dient volgens Lyotard niet te worden weggedacht, maar het is net noodzakelijk dat er van dit geschil getuigenis wordt afgelegd, een taak die is weggelegd voor 'een' literatuur en 'een' filosofie. Hoewel de getuigenis, ook in een literaire of andere artistieke vorm, altijd tekort schiet, is het daarom van belang dat we ons toch aan het getuigen blijven wagen.

In de derde bijdrage vertrek ikzelf van hetzelfde filosofische materiaal als Gert-Jan van der Heiden, maar sla ik toch een andere weg in. In discussie met Derrida en Agamben ontwikkel ik een gedachte die eerder in de lijn ligt van de bijdrage van Frans van Peperstraten, namelijk dat literatuur beschouwd kan worden als die vorm van getuigen die de (on)mogelijkheid van het getuigen zelf ter sprake brengt. Maar waar van Peperstraten signaleert dat Lyotard nooit een onderscheid maakt tussen fictionele en niet-fictionele literatuur, ga ik in mijn bijdrage in op de specificiteit van literaire fictie. Literaire fictie wordt daarbij begrepen als geworteld in de ervaring van de taal en het spreken waarbij tegelijkertijd de beperkingen of de onmogelijkheid van de taal of het spreken ter sprake wordt gebracht.

Tenslotte onderzoekt Arthur Cools in de laatste bijdrage de onmogelijkheid om fictie als een getuigenis te begrijpen door te vertrekken vanuit de notie zichtbaarheid. Vanuit de vaststelling dat er een belangrijk verschil bestaat tussen

de visuele zichtbaarheid die door het verhaal van een getuige en de zichtbaarheid die met het fictionele wordt opgeroepen, signaleert Cools dat er een belangrijk onderscheid bestaat tussen fictie en getuigenis. Tegelijkertijd wijst hij er in zijn bijdrage op dat de vertelling in literaire fictie toch ook weer aangewezen blijft op een modaliteit van het getuigen. Zo wordt duidelijk dat er tussen de begrippen fictie en getuigenis zowel een samenhang als een spanning te detecteren valt.

Op deze manier tasten de vier bijdragen in deze bundel elk op een andere manier de grenzen en de mogelijkheden af van het begrip getuigenis in de hedendaagse literatuurfilosofie. Het mag daarbij duidelijk zijn dat het opvatten van literaire fictie als een getuigenis ons begrip van literatuur kan verhelderen. Maar meteen zal evenzeer blijken dat het begrip getuigenis voor een dergelijke verheldering tegelijkertijd ook altijd ontoereikend zal blijven.

Leen VERHEYEN

Noten:

1 Watt, I., *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson and Fielding*, Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 1974, p.34: “It is like reading evidence in a court of Justice” (eigen vertaling).